

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDA „DUNYO“ TIMSOLINING BADIY TALQINI

Karimboyeva Dinora Rustam qizi – Nukus davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: Hamza Allambergenov – Nukus DPI O'zbek adabiyoti kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zamonaviy o'zbek adabiyotida iste'dodli qalam egalari tomonidan yaratilayotgan har bir ijod namunasi o'ziga xos usul va uslubi, betakror badiiy tasviriy ifodalarning qo'llanilishi bilan alohida qimmatga ega. Zero yangilanayotgan adabiy jarayon o'zida mumtoz adabiyotimizning shoh an'analari va jahon adabiyotining eng sara yo'nalish va oqimlarining badiiy ta'sirini aks ettirmasligi mumkin emas. Albatta, badiiy ijod o'zining turfa ifoda tasvir vositalari, ramz va talqinlari bilan kitobxon qalbi va shuurini egallaydi. Bunda ijodkor qo'llagan o'xshatish-u jonlantirishlar, sifatlash singari an'anaviy, lekin yangi shakl va mazmunga ega bo'lgan timsollar ulkan ahamiyat kasb etadi. Jumladan, „dunyo“ timsolining turfa ijodkorlar qalamida mansub manbalarda har xil ma'no-mohiyatni ifodalashining guvohi bo'lamiz.

Dunyo so'zi tilimizda asosan „butun borliq“, „koinot“, „olam“, „hayot“, „tiriklik“, shuningdek, ayrim matnlarda „kishining ma'naviy, ruhiy olami, hayoti“ [6, 662-664] hamda foni va boqiy dunyo ma'nolarini ham ifodalab keladi. Ushbu so'z ifodalagan turfa tushunchalar va mazmuniy o'ziga xoslik sabab badiiy adabiyotda bir qancha asarlar nomidan ham o'rin olgan. Xususan, O'tkir Hoshimovning „Dunyoning ishlari“, Tilovberdi Jo'rayevning „Bozor dunyo“, Tog'ay Murodning „Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi“ roman va qissalari shular jumlasidandir.

Ushbu ifoda vositasida nazmiy qalam egalari ham asrlar mobaynida kishi ko'nglining inja tuyg'ularini tasvirlashda, bu orqali tasavvufiy-falsafiy qarashlarni ustalik bilan she'r qatiga singdirishda foydalanishgan. Masalan, „dunyo“ timsoli Abdulla Oripov ijodida ham turli tashbehlar vositasida berilganligini kuzatishimiz mumkin:

...Dunyo degan shundayin anglab bo'lmas sir ekan,

Goh keng ekan, gohida tuynuksiz qasr ekan... [2, 194]

Abdulla Oripovning „Birinci muhabbatim“ she'ridan keltirilgan ushbu parchada „borliq“, „butun olam“, „insoniyat“ ma'nolarni bildiruvchi dunyo so'zi shoirona tashbeh yordamida „anglab bo'lmas sir“ga, „tuynuksiz qasr“ga o'xshatilmoqda. Ortiqcha jimjimadorlikdan xoli holda shoir o'z davri kitobxoni, she'riy dunyosi uchun kashfiyot sifatida ham mantiqan, ham mazmunan har bir inson anglashi lozim bo'lgan yashirin haqiqatlarni yuzaga chiqaradi. Chindan ham, bugunga qadar kim dunyoni to'la darajada anglagan, uni mukammal darajada o'rgandan? Albatta, hech kim. Zotan dunyo biz bilmagan sir-sinoatlarga, anglab ulgurmagan voqea-hodisalarga boy. Shoir ikkinchi misrada „dunyo“ ifodasini „qasr“ so'zi bilan birga ifodalaydi. Nima uchun shunday? Bu yerda uy, hujra, boshpana kabi shartli ma'nodoshlarini qo'llasa bo'lmasmidi? Bilamizki, qasr – hashamatli, fusunkor va inson hayot kechirishi uchun lozim bo'lgan barcha sharoitlarga ega makonni

bildiradi. Lekin shoir tasviridagi dunyoning esa tuynugi yo‘q. Demak, har qanday muhitda tashqaridan keluvchi yorug‘lik, toza havo zarurdir. Bunday joyda ekansan, o‘zing yorug‘lik topishing, harakat qilishing – erk uchun intilishing joiz. Haqiqatdan ham, tuynuk – nur va erkning yo‘qligiga ko‘nikkan holda umr o‘tkazish, bu – qasrning, aniqrog‘i dunyoning go‘zalliklaridan bebahra, qorong‘ulikda umr kechirishdan, yoki shoirning ayta olmagan, o‘z muhiti doirasidan chiqa olmagan inson orzu-xayollarini o‘zida ifodalovchi majozni bildiradi.

„Men anglab yetgan falsafa“ nomli she‘rida esa Abdulla Oripov dunyoni „bozor“ga mengzaydi. Negaki, bozor ham aylanuvchi dunyo kabi har doim shiddatli hodisalarga, gohida osudalik yoki gohida taloto‘plarga boydir. Shoir dunyoning ishlarini bozorga o‘xshatar ekan, hech bir insonning o‘z ma‘naviy, moddiy dunyosini yomon deb bilmasligi, har kim uchun o‘zidagi yomon illatlarning yaxshi ko‘rinishini – „molim yomon degan biror kimsa yo‘q“ deya juda chiroyli ifodalaydi:

Bozorga o‘xshaydi asli bu dunyo,

Bozorga o‘xshaydi bunda ham ma‘ni.

Ikkisi ichra ham ko‘rmadim aslo

Molim yomon degan degan biror kimsani. [1, 36]

Yo‘ldosh Eshbek qalamiga mansub quyidagi she‘rda esa dunyo „no‘noq tabib“ga o‘xshatiladi. Shoir o‘zidan oldingi salaflardan farqli ravishda unda insonlik sifatlarini ko‘radi va dunyoning, muborak hadislarda ta‘kidlanganidek, yaxshilik qilganga yaxshilik, yomonlik qilganga yomonlik qaytishi haqidagi badiiy falsafaga ishora qiladi:

...Dunyo ham ne uchundir

No‘noq tabibga o‘xshar. [5, 121]

Yuqorida tahlilga tortilgan she‘rlarda „dunyo“ ifodasi turfa ranglardagi badiiy tashbehlar orqali tasvirlangan bo‘lsa, Zulfiya Mo‘minovanning „Muhabbat bor edi, muhabbat mavjud“ nomli she‘rida o‘zgacha usuldagi tasviriy ifodalar bilan misralarga joylangan:

Ko‘zimda yosh bilan kularman men ham,

Tilasam muhabbat tilarman men ham:

Ishq bilan dunyoni olarman men ham,

– Muhabbat bor edi muhabbat mavjud.

Ha, dunyo sir-sinoatlarga, kashf etilmagan turfa hodisalarga boy. Unda yaxshi ham, yomon ham, ezgulig-u yovuzlik ham, baxt ham, baxtsizlik ham mavjud. Har bir inson o‘zining bu dunyosini obod qila olsa, narigi dunyosini ham jannatini qilishi, so‘zsiz. Biroq, bu dunyoning sinovli dunyo ekanligini hisobga olsak, odamzod hayoti davomida katta-yu kichik to‘siqlarga, quyiinchiliklarga ham uchrashi mumkinligini inkor etib bo‘lmaydi. O‘zbek adabiyoti maydoniga endi kirib kelayotgan Shodmonqul Salom ijodida ham ana shunday tabiatdagi kishilar obrazini, har bir narsada faqat yaxshilikni ko‘ruvchi va ba‘zida turmushning „musht“idan og‘ringan insonning kechinmalarini uchratamiz. Jumladan, shoirning „O‘ylabmanda men“ she‘rida lirik qahramon „dunyo“ni dastavval onasi deb o‘ylaganini ta‘kidlaydi:

Jonimni behuda qiynabman-da men,

Zanjirni tish bilan chaynabman-da men.

Erkalab, yelkamni tutib turibman,

Dunyoni onam deb o‘ylabman-da men...

Biroq Mashrab tili bilan aytganda „Dunyo mayi achchig“ [3, 58] ekanligini tajribalarida ko'rgan lirik qahramon fitratida endi insonning odamiylik sifatleri uning qilgan ezgu amallari orqaligina belgilanishiga ishora bordek.

Shodmonqul Salom qalamiga mansub „O'tgan davron xitobi“ nomli she'ridan olingan quyidagi parchada esa shoir tomonidan savol tarzida misralarga „dunyoning jamoli insonning komil inson darajasiga yetishimi?“ degan ma'nini anglatmoqda va bu savolga hali hanuz javob topolmayotgani shoir tuyg'ulari bilan uyg'un holda qalamga olingan:

Odamning kamoli, dunyo jamoli?

Abadiy bejavob ko'ngil savoli...

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek adabiyotida qo'llanilayotgan an'anaviy obrazlar, timsollar klassik adabiyotimiz an'analari asosida tobora yangicha ohang va mazmun orqali jilolanishda davom etmoqda. Har birning obrazning o'ziga xos tarzda ifoda tarzi milliy-ma'naviy merosimizning durdonalari sifatida birdek qimmatlidir.

Adabiyotlar:

1. Abdulla Oripov. Surat va siyrat. – Toshkent: Yosh gvardiya nashriyoti, 1981.
2. Abdulla Oripov. Yillar armoni. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1984.
3. Boborahim Mashrab. Dilim daryoyi nurdir. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004.
4. Salaev F., Qurboniyozov G. Adabiyotshunoslik atamalarining izohli so'zligi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
5. Yo'ldosh Eshbek. Mangu masofa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. Birinchi jild. – Toshkent: „O'zbekiston milliy ensiklopediyasi“ Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.
7. Kamolovich, A. H. (2018). Some Scientific Observations About Unnatural Symbols in the Folklore. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 7(6), 73-79.